

ходника⁵. Али напори О. Б., као и напори других Теренцијевих проучава- лаца, нису могли, природно, да сасвим уроде плодом. Дела Теренцијевих грчких узора остају нам и даље непозната. Sed voluntas laudanda.

О. Б. тврди (р. 28) да је Теренције дао „оригиналан и нов печат комедијама које је он репродуковао“ према својим узорима. Он каже (с. р. 71) да се код Теренција опажа велики уметнички смисао за осећањем у конструкцији појединих приказа. Он чак говори о њему као о савршеном и рафинираном уметнику „који је давао тело и живот својим личностима“ (р. 76), подвлачећи његову драмску вештину (р. 86), као и чињеницу да је Теренције, и онда чак кад није правио контаминације, „одузимао и мењао поједине стране“ (р. 94).

Говорећи о разликама између римског комедиографа и његових узора, О. Б. вели да је Теренције јако увеличао и развио улогу Сострате и Лакета у *Секрви*, док тога није било у грчким оригиналима (р. 116). Он истиче (р. 119) да Теренције није само вршио крупне и битне измене него и да је обављао ситне модификације и регуширања. Као једну од позитивних новина Теренцијевих О. Б. наводи то што је римски комедиограф развио радњу од једног дана у два дана у *Човеку који сам себе мучи* (р. 128—130).

Аутор се нарочито много задржава на есплести репродукција овог Плаутовог такмаца. На првом месту то важи за *Евнуха*, „његову најсрећнију комедију“ (р. 133—168). О фином поступку при развијању драме разлаже се и на страни 166. поводом 604. стиха. Аутор се осврће на хуманизам римског аутора на више места⁶.

Орацио Бјанко је навео много литературе не само из XX него и из XIX века, када се почело с одређивањем праве вредности двају римских комичара чија су дела дошла до нас.

На крају аутор даје овакав закључак својим излагањима: „Драма Теренцијеве личности остаје у суштини оно што је било у узору, али с једним преседаном који је својство римског генија“ (р. 21); „Теренције је изградио Менандрову визију човека од отворене и просте осећајности, која је поузданији аспект његове душе римског грађанина“ (р. 233).

Б. Стијановић, Скопље

VL. GEORGIEV, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Incunabula Graeca, vol IX, Centro di Studi Micenei, Università di Roma. — Roma 1966, стр. VII + 477, голем 8°, цена 10.000 л. ит.

Оваа книга е второ, преработено и дополнето издание на *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*, Москва 1958. Во последниве близу десет години, колку што го делат ова издание од првото, академикот Вл. Георгиев има објавено бројни студии од областа на повеќе и.-е. и др. јазици, како: микенскиот грчки, јазикот на критското линеарно А писмо, тракискиот, дако-мизискиот, етрурскиот, словенскиот и др. Неговите нови испитувања не можеа да не најдат одраз во оваа книга и затоа таа знатно се разликува од првата. Со оглед на тоа што првото издание е веќе прикажано од потпи- саниот во Ж. А. IX, 1—2, стр. 316—321, овде ќе укажеме накратко само на некои разлики и дополнења.

Најмногу внимание и простор, како во првото така и во ова издание, им се посветува на најстарите јазични слоеви на Балканскиот Полуостров,

⁵ „Sulla base del solo testo latino si possono indicare soltanto alcune aggiunte fatte da Terenzio; ma i ritocchi o la rielaborazione dei caratteri e dei ruoli dei personaggi non sono più determinabili“ (р. 191).

⁶ „quel sentimento non ottimistico, ma dignitoso e pieno di speranza che hanno della vita i suoi personaggi, quel non poter ammettere che l'uomo possa anche deliberatamente far del male“ (р. 211).

со проучувањето на кои авторот се занимава повеќе од 30 години. Излагањето на карактеристиките и роднинските врски на овие јазици, всушност, овде е најмногу проширено и доста задлабочено што претставува значаен принос особено за балканолошките студии. Посебно, авторот има големи заслуги за решавање проблеми од грчката лингвистика. Многу грчки зборови со нејасна етимологија, за кои се мислеше дека се позајмени од неиндоевропски јазици, со помошта на предгрчкиот овде се објаснети сосема убедливо како индоевропски. — Најмалу се задржува на јазиците од западната индоевропска група (италските и келтскиот). Тие се и овде само бегло засегнати колку да се дополнително сликата за најстарата состојба на и. -е. јазици. Со оглед на насловот: *Увод во историјата на и. -е. јазици*, сосема оправдано се очекува во оваа публикација и тие јазици да бидат соодветно застапени.

Разликите што се среќаваат во ова издание се состојат главно, во тоа што авторот дава често нова аргументација во поткрепа на ставовите изнесени порано. Наместа во аргументацијата се забележуваат и битни разлики (на пр. во јазикот на линеарното А писмо, етрурскиот), а наместа таа претставува само извесно проширување и продлабочување. Така, особено е проширен одделот за дијалектната припадност на микенскиот грчки, за што има во последно време доста пишувано и на други места. На албанскиот, романскиот, арменскиот и карискиот овде им се посветува повеќе внимание, додека лискиот е предаден поскратено отколку во првото издание. Во врска со балканските јазици е додадена и една нова глава (V, стр. 173—221) за главните стари етнички заедници на Балканскиот Полуостров. Врз основа на распространетоста на топонимијата и ономастиката В. Г. го дели Балканскиот Полуостров на седум (или осум) главни етнички области: *дако-мизиска*, *џиракиска*, *џредгрчка* (пелазгиска — средна и централна Грција со голем дел од егејските острови), *џројогрчка* (Епир и северозападна Тесалија), *македонска* (басенот на реката Халијакмон), *џројофригиска* (северо-источна Македонија, басенот на реката Еригон), *илирска* (Илирија, Далмација и јужна Панонија) и *либурниска* (западниот дел на Балканскиот Полуостров). Овде дава нови карактеристики на јазици што не беа опфатени во првото издание, како на пр. македонскиот и илирскиот. Паѓа в очи несоодветната застапеност и на балканските јазици. На јазиците од западната балканска област им е дадено сосема малу место наспрема јазиците од јужната, источната и централната област на кои им е посветена повеќе од половина на целата публикација.

Нова е и IX глава (стр. 322—342) за тохарскиот и неговите врски со балтословенскиот што беше дадено во првото издание само на три неполни страници (*Исслед.* стр. 55—57). На крајот книгата содржи и еден додаток за биллингвите од Пирги и за хетитското потекло на етрурскиот јазик (стр. 399—404).

Колку е книгата проширена со нов лингвистички материјал може да се суди и од индексот на зборовите. Додека во првото издание тој изнесуваше 28 страници (*Исслед.* 284—311), сега тој опфаќа двојно повеќе, 55 страници (од 407—462) и покрај тоа што еден голем дел од зборовите, интерпретирани во првото издание, овде се изоставени. Покрај индексот на зборови (разделени според различните јазици) и на авторите, овде е додаден и индекс на граматички изрази и предметен (аналитичен) индекс со што се олеснува многу користењето на оваа книга.

Иако во основата, главно, се задржани истите мисли и ставови што се изложени во *Исследования* . . . , ова издание е така преработено и проширено, што може да се смета и за нова книга. Наместа има и извесни скратувања, било да се избегне повторувањето, или затоа што е исфрлен несигурниот материјал. Овде е, сосема оправдано, изоставен и одделот за потеклото на микенското писмо. Од друга страна насекаде се среќаваат дополнувања, особено во врска со поновата литература, но треба да се забележи дека библиографијата пак не е исцрпна. Земени се под внимание некои забелешки на рецензентите на *Исследования* и внесени се бројни корекции во врска со нив. Изоставени се несигурните интерпретации на некои зборови, а за некои сега е дадено поинакво објаснение. Многу почесто отколку во првото издание

можат да се видат самокритични преценки дека: објаснението на некоја јазична појава е „хипотетично“, или етимологијата на некој збор „несигурна“ и, особено, во читањето на различни натписи сега се забележуваат прашалници од кои порано немаше ни траг. Може слободно да се каже дека е ова издание на повеќе места подобро, дека стои на поголема научна висина отколку првото и се одликува со покритичен приод кон некои проблеми.

Но треба да се одбележи дека и во ова издание има слаби страни и недостатоци. Во уводот и овде авторот се застапува за два реда и. -е. гутурали: велари и лабиовелари, но при изведувањето на етимологии и реконструирањето на и. -е. форми тој не може да го избегне и палаталниот ред, како на пр. **ekwos* (р. 39, 334) покрај **ek'wos* (р. 231, 379); (*s*)*kog'a*, трак. *κόζαζ*, сл. *koza* (р. 128); **k'uros*, ст. инд. *śura*, тра. *συρ(ο)-, συρ(α)* „силен“ (р. 129) и др. Овде се среќаваат и тврдења кои во извесна смисла претставуваат враќање назад во споредба со она што установил авторот во своите поранешни трудови. Така, тој овде тврди (стр. 350) дека инструменталот како падеж бил исчезнат во микенскиот, а порано (сп. *Словарь кришо-микенских надписей*, София 1955 со две дополнења) сосема правилно укажуваше на бројни инструментали како по форма (особено оние на *-pi*), така и по нивното значење. Додека порано најкатегорично стоеше на мислењето дека микенските плочки датираат од XV — XII в. пр. н.е., сега по прашањето на нивната хронологија се колеба меѓу тезата на Палмер (XII — XIII в) и поранешното мнение кое е поосновано. Често тој ја задржува старата интерпретација на некој збор иако во поново време е дадено поубедливо решение (сп. мик. *wo-po-fo-so*, р. 79). Иако е од формален карактер, сепак треба да се одбележи и една промена во транскрипцијата на микенските знаци. Поранешните свои транскрипции на слововите знаци *76 — *rja* и *68 — *rjo*, кои се на IV интернационален колоквиум за микенски студии усвоени, во ова издание тој ги заменува со *ra2* и *ro2*.

Авторот и понатаму стои на мислењето дека микенскиот правопис адекватно ги одразувал фонетските особености на микенскиот грчки. Тој упорно докажува врз основа на примери од повеќе и. -е. јазици и грчки дијалекти дека отсуството на крајните *n, r, s, i* во микенскиот не е ортографска особеност, ами фонетска појава каква што се забележува во некои ретки примери од памфилискиот и кипарскиот. Смета дека хом. *δῶ, ἰχῶ, κικελῶ* и Хесиод. *ἄλειφα* биле запазени остатоци од архајската епоха, додека *χθῶν, πατήρ* и сл. — нови образувања во кои крајните консонанти биле внесени секундарно по аналогија од косите падежи. Но сите тие примери не се во состојба да убедат дека линеарното В писмо адекватно го предава изговорот на микенскиот грчки. Примерот на сандх: *te-ko-to-na-pe* : *te-ko-to-a-pe* е усамен, а за примерот *a-ke-rja-wo-ne a-pe-e-ke* уште во рецензијата на првото издание одбележивме дека не е среќно најден. Ако изговорот на микенскиот грчки нашол адекватен израз во едно вака примитивно писмо, тогаш тоа би значело дека во микенскиот биле изедначени многу падежни и лични форми (*-a, -as, -ai, -an; -os, -oi, -on, -on, -on; -es, -ei, -en* и т.н. и останува необјаснето прашањето како можеле тие подоцна, во класичната епоха, пак да се диференцираат. Од приведените примери за исчезнати крајни консонанти во другите и. -е. јазици, на пр. романските, се гледа дека откако еднаш се изгубиле тие гласови, подоцна веќе не се јавуваат. А ако допустиме дека во микенскиот не се изговарале оние гласови што не се одбележени во писмото, како што тврди В. Г. тогаш микенскиот, во споредба со другите и. -е. јазици од II милениум, ни се претставува со многу развиена фонетика и осиромашена морфологија.

Во јазикот на линеарното А писмо сега авторот гледа два дијалекта: грчки од Фест (Хагија Тријада) од XVI в. пр. н.е. и етеокритски од хетитско-лувиското потекло во плочките од другите места. Тоа е всушност извод од неговата последна студија по ова прашање: *Les deux langues des inscriptions crétoises en linéaire A*, Sofia 1963. Во читањето, поделбата на зборовите и интерпретацијата на овие натписи се забележуваат големи разлики меѓу првото и ова издание. Разликите доаѓаат на прво место од различните вредности на знаците. Додека порано во слоговите знаците од линеарното А писмо што имаат иста или слична форма со знаци од линеарното В наоѓаше и други

вредности, како што претполагаат и авторите на *Docs.* (p. 32), сега допушта, главно, иста вредност како и во линеарното В писмо. Така се заменети поранешните вредности на: *o* со *ku*, *we* со *ri*, *jo?* со *ni*, *te* со *pa*, *i* со *sa*, *wi* со *si* и др. Но и покрај сите разлики во читањето и интерпретацијата на зборовите, В. Г. смета дека јазикот на линеарното А од Фест е Грчки. Порано зборот што означува збир L 98—*22 го читаше *o-ro* — ὄρωσ и сметаше дека „тоа не предизвикува никакво сомнение“ (*Исслед.* стр. 86), сега тоа го чита *ku-ro* и го објаснува пак со грчки збор γυρόν, γυρόσ. И натписите на етеокритски, одн. лувиски тој ги чита со голема леснота и дава гладок превод. Коментарот на зборовите, заснован на несигурни и недоказани значења, човек треба да го прими повеќе на доверба.

Во врска со етрурскиот јазик В. Г. сега зазема поопределено становиште. Порано сметаше дека е тоа и. -е. јазик сроден со хетитскиот, лидскиот и др. мало-азиски јазици со извесни примеси и од неиндоевропски јазици. При интерпретацијата на етрурските зборови со помошта на неговиот комбинаторен метод одеше во голема ширина, поврзувајќи елементи од повеќе и. -е. јазици. Сега наоѓа дека етрурскиот е помлада форма на хетитскиот и етимологиите на етрурски зборови ги изведува, главно, од хетитски. Поради тоа се забележуваат големи разлики меѓу поранешните и сегашните објасненија (на пр. порано етр. *hese* му означуваше „лежам“ од **iek-*, лат. *iaceo* и *iacio* „фрлам“, пф. *iesi*, а сега го поврзува со хет. *iyabhat*, „ibam, ii“ од **iya-* „ire“). Последниве заклучоци, резултат на подробна анализа на етрурската фонетска и флексивна система во споредба со хетитската, се изложени прво во неговата студија *Hethitisch und Etruskisch* која е опширно прикажана и критички оценета од Р. Катичиќ во Ж. А. XV, 1, стр. 239—241.

Честото менување на мнението по одделни прашања без сомнение е резултат на една постојана и задлабочена работа на В. Г. Тој очигледно не е задоволен со постигнатите резултати и понатаму бара нови, подобри решенија. Но од друга страна, леснотата со која тој ги отфрла и игнорира тврдењата за кои порано се застапувал и брзото заменување со нови кои утре можат да имаат иста судбина, внесува кај читателот чувство на извесна несигурност и резервираност.

Независно од тоа, оваа книга претставува сериозна студија од областа на и. -е. јазикознание и не може да се одрече дека авторот има големи заслуги за откривањето на роднинските врски меѓу малу познатите и. -е. јазици. Сепак, прикажуваната книга не може да послужи како универзитетски ученик (на што би можело да се помисли судејќи по насловот), зашто овде не се дава систематски преглед на и. -е. јазици, ами се земаат само одделни црти со цел да се поткрепи некоја теза на авторот. Освен тоа, покрај установените факти, таа содржи и голем број смели претпоставки и идеи кои засега тешко можат да се докажат. Како што во првото издание многу решенија кои ги сметаше за наполно убедливи, овде ги изостави или ги замени со други, така и ова издание може да претрпи уште многу корекции.

Пожелуваме што поскоро да излезе и третото издание кое да биде уште пократично и во него да бидат застапени подеднако сите и. -е. јазици.

Од техничка страна книгата, како и сите други изданија на *Incunabula Graeca*, е на висина. Со оглед на тежината и комплицираноста на лингвистичкиот материјал допуштени се релативно малу печатни грешки.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

LOUIS DEROY — MONIQUE GÉRARD, *Le cadastre mycénien de Pylos*, *Incunabula Graeca*, vol. X, Roma, Centro di Studi Micenei, Università di Roma. — Edizioni dell' Ateneo, 1965; стр. 105 (10 табли), голем 8° (цена: 5.000 ит. лири).

Монографијата е 10. книга во серијата *Incunabula Graeca* што ја издава Центарот на микенолошки студии на Универзитетот во Рим. Таа е поделена во 2 дела, од кои I-от како поднаслов го носи всушност главниот наслов на